

דע מה שתטען

משפט יצחק

העלון לעידוד משפט התורה יו"ל ע"י מכון "האמת והשלום"

בראשות הרב יצחק דן גרונברגר שליט"א

פרשת נשא – ערב חג השבועות תשפ"ב / גליון מס' 8

כבוד שבת בעיני חושן משפט

הרב יצחק דן גרונברגר

שאלה:

כתוב בתורה (שמות טז:ה): "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו וכו'". ודרשו חכמים ז"ל במסכת ביצה (ב:): "חול מכן לשבת וליו"ט, ואין יו"ט מכן לשבת ואין שבת מכינה ליו"ט".

וביאר זה הר"ח ויטאל בשער הכוונות (עניין ליל שישי) שאין הכוונה רק דרך שלילה, דהיינו שיש איסור דאורייתא (רמ"א או"ח סי' תקיג') לאכול ביצה שנולדה בשבת שחל לאחר יו"ט – שנמצא יו"ט מכן לשבת – אלא יש גם מצוות עשה שיום שישי יכן לשבת. וממילא מצוה זו גם דאורייתא (עי' ביה"ט סי' רנ"ג שגם כ"כ).

וכי' שם בשער הכוונות שיום שישי צריך להכין לשבת במחשבה דיבור ומעשה. ובחלק המעשה כתב: "ובכל מה שיקנה יזכיר ויאמר 'לכבוד השבת'", והרי זה עניין המעשה". והעתיק דבריו במ"א (או"ח סי' רנ"ג). ובשלי"ה הוסיף שגם מה שמכין ומבשל יאמר שהוא לכבוד שבת. ובמחצית"ש ביאר: "שעל ידי הדבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, כי הדיבור באדם לא דבר ריק הוא", והעתיק דבריהם במשנ"ב (סי' ב'). [ובשו"ע הרב כי שאפילו מחשבה מהני לזה, וצ"ע].

והרוצה לקיים מצוה זו כתקנה יש לשאול, היום כאשר אדם הולך לצרכנייה ובפרט בסופרים הגדולים ולקוח מוצר מהמדף ומניחו בעגלת הקניות עד שאוסף את כל מה שברצונו לקנות, ולאחר מכן הולך לקופה ומשלם עבור קנייתו, מתי עליו לומר 'לכבוד השבת', ובעיקר השאלה היא: **מתי המוצר נעשה שלו מבחינה הלכתית?**

מצד אחד כאשר אדם לוקח את המוצר מהמדף ומניח בעגלה המוצר עדיין לא נקנה לו (ונבאר לקמן), עד שמגיע לקופה ומשלם במזומן, צ"ק או כרטיס אשראי, ומצד שני כאשר משלם בקופה נמצא שלא עשה אלא מעשה אחד עבור כל מה שקנה ובלשון הפוסקים איתא: **'בכל מה שיקנה'**.

תשובה:

אופן קנין מטלטלים מדאורייתא: שנינו (ב"מ מז:): "אמר רבי יוחנן: **דבר תורה מעות קונות**, ומפני מה אמרו (חכמים) משיכה קונה - גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעלייה. וריש לקיש אמר משיכה מפורשת מן התורה". דהיינו שלדעת ר' יוחנן מן התורה אין שום אפשרות לקנות מטלטלין אלא במעות, ומשעה שנתן הקונה מעות ליד המוכר נקנו לו המטלטלין.

ובטעם דין זה כי **רש"י** (ב"מ מו: ד"ה סבר) שכמו שבהקדש כתבה התורה 'ונתן הכסף וקם לו' ה"ה בהדיא. והר"ן שם חלק עליו

וכי' שאין לומדים הדיוט מהקדש אלא המקור לזה הוא סברא, שהרי רוב הקניינים בעולם נעשים בכסף.

ופסקו הפוסקים (שו"ע קצח' רמב"ם מכירה פ"ג) כר' יוחנן שמן התורה מעות הם שקונות במטלטלין וקניין הגבהה או משיכה (בדבר שאין דרכו להגביה) אינו אלא מדרבנן מפני התקנה.

וא"כ נראה שהמגביה מוצר ממדף הצרכנייה על דעת לקנותו ומניח בעגלת הקניות אין החפץ נקנה לו ע"י מעשה זה עד שישלם בקופה. ופשוט שאין חילוק בין אם זו עגלה שלו ממש שהביא מביתו או משתמש בעגלה מהסופר, שהרי גם כאשר משתמש בעגלה מהסופר הרי שבעל הסופר משאיל לו את העגלה על מנת שיקנה בחנותו והוא כשלו כל זמן משך הקנייה.

עגלת קניות – חצירו: ואף אם נדון את העגלה כחצירו מ"מ הרי חצר אינו קונה אלא מדין יד או שליחות (ב"מ יב:), וכמו שיד אינו מדאורייתא במטלטלין ה"ה חצר, וכע"ז כ' הקצות החושן (סי' קצח' סי' א'). ועוד נראה, דכיון שדעת כל אדם הוא שבמידה ויתחרט על לקיחת מוצר מסוים לפני שישלם עליו יחזיר המוצר למדף ללא פוצה פה ומצפצף הדבר פשוט שאין שום קניין במוצר שנלקח מהמדף כל עוד לא שילמו עליו והמוצר עדיין שייך לחנות.

ואף שאם יישמט המוצר מיד הלוקח ויישבר או יתקלקל באופן שאין עוד אפשרות למוכרו, עליו לשלם לחנות (למעט מקרים בהם יש לחנות אפשרות החזרת מוצרים כאלה, ועל הרוב זה לא שייך במכירת שכונתית רק בסופרים גדולים) אין זה אומר שהמוצר קנוי לו, אלא הרי הוא ככל מזיק שצריך לשלם אע"פ שלא קנה את הדבר שהזיק לפני כן, והוא פשוט.

קניין הגבהה מדאורייתא: ואע"פ שראיתי כותבים שמדברי המשובב נתיבות (סימן ע"ב סי' לז') משמע שהגבהה קונה מדאורייתא בכל מקום ולכו"ע וזוהי לא פליגי ר' יוחנן וריש לקיש הנ"ל, וא"כ לפ"ז הרי שהחפץ כבר נקנה ללוקח ע"י הגבהתו, אין זה נכון. שלמרות שכן משמע מדבריו שם בדרך פלפול ודחיה, הרי בספר קצות החושן כתב להדיא (סימן פט' סי' א') שקניין הגבהה אינו אלא מדבריהם.

זמן הקנייה בצרכנייה: וא"כ יוצא שדוקא כאשר מגיע לקופה ומשלם במזומן אז קונה בקניין מעות (וזה דוקא אם נאמר שהכסף היום יש לו דין כסף למרות שאין לו שוויון אמיתי ואינו אלא כשטר חוב על אוצר המדינה), או שיפרע בצ"ק או בכרטיס אשראי ואז יקנה בקניין סיטומתא מאחר שכן נהגו לקנות היום, אז נעשה החפץ שלו לגמרי ויכול לעשות בשלו מה שירצה. וזוהי המוצר הוא שלו מדאורייתא, לא מיבעיא לפי הר"ן שקניין כסף הוא דאורייתא מצד סברא, פשיטא דקניין מזומן צ"ק ואשראי היום הוא ממש דאורייתא שאלו הם דרכי הקניינים הרגילים, אלא אף לפי רש"י

ועוד יש לע' לפי דברי האר"י הידועים, שכל דבר שחל עליו קדושה אין הקדושה מסתלקת ממנו לעולם אלא נשאר עליו רושם של קדושה, א"כ לפי' נמצא שבאמת מוצר זה יהיה יותר מקודש משאר המוצרים.

והעיקר נראה, שהיום אין לבני אדם גמירות דעת לקנות שום מוצר עד שמשלמים עליו בקופה, ומה שמגביה ומניח בעגלה אינו אלא הכנה דהכנה לקנייה, ואין בני אדם רואים את החפצים האלה כשייכים להם באמת רק לאחר ששילמו עבורם.

וכעין זה איתא גמ' (ביב קמב): "גר שמת ובזבזו ישראל נכסיו, ושמעו שיש לו בן או שהייתה אשתו מעוברת - חייבין להחזיר. החזירו הכל, ואחר כך שמעו שמת בנו או שהפילה אשתו, החזיק בשניה - קנה, ובראשונה - לא קנה." ומבאר הגמ' שאלה שהחזירו בראשונה לא זכו מפני שלא גמרו בדעתם לקנות שהרי שמעו שהיא מעוברת וכלשון רש"י שם: "לא נתכוונו להחזיק לגמרי". וה"ה כאן, כל הלוקח מוצר מהמדף אין כוונתו לקנות את המוצר ואף אם יאמר 'הרי זה לכבוד שבת' אין פיו וליבו שווים.

ועוד, אף אם נאמר שיכול אדם לומר כן בשעה שמגביה את החפץ, מ"מ כיון שביררנו שדין 'הכינו' הוא דין דאורייתא וקניין הגבהה אינו אלא מדברנן, נמצא שלא קיים מצוה דאורייתא כשאמר 'לכבוד שבת קודש' ע"י הגבהתו שאינו אלא מדברנן, ומדאורייתא החפץ אינו שייך אליו עדיין.

על כן נראה שרק בשעה שמשלמים עבור המוצרים בקופה יכול לומר 'הרי זה לכבוד שבת', דאז כיון שהמוצרים הם שלו יכול לקדשם ע"י דיבורו.

ואף אם יאמר כן בשעה שנותן לפקיד את הכרטיס אשראי מסתמא מהני, שאע"פ שעדיין אין המוצרים שלו ממש מ"מ זו היא פעולת הקנייה הנדרשת מצדו וא"כ זה הוא מעשה ההכנה של יום השישי ליום השבת.

ועוד נראה שהרצוה להחמיר ולומר על כל דבר ודבר שקונה שזהו לכבוד שבת וכפשוטו דברי הפוסקים יאמר "אני יקנה את זה לכבוד שבת" ואז אינו אלא כמטיל תנאי שבשעה שיקנה יהיה זה לכבוד שבת, ובאופן הזה מסתמא אין צריך לומר שוב בשעת הקנייה שעושה לכבוד שבת.

העולה לדינא:

אין מטלטלין נקנים מדאורייתא אלא ע"י מעות. וקניין הגבהה או משיכה בדבר שאין דרכו להגביה אינו אלא מדברנן. קנין מזומן, צ"ק או אשראי הוא דאורייתא היום. ואין אדם יכול לקדש דבר שאינו שלו ע"י דיבורו.

יש להסתפק בצרכייה מתי הוא זמן קניית המוצר, האם בשעת הגבהה בתנאי שישלם או רק בשעת התשלום, ונראה עיקר שרק בשעת התשלום.

הנכון לומר 'הרי זה לכבוד שבת' בשעה שמשלם בקופה עבור כל המוצרים שקנה.

מי שירצה להחמיר יאמר כאשר מגביה כל מוצר 'אני יקנה את זה לכבוד שבת קודש'.

והאמת והשלום אהבו.

נראה שכיון שסו"ס בעל המוצר מקבל כסף ע"י מעשה זה של נתנת אשראי או צ"ק הרי זהו קניין כסף ממש.

ברם אם כן יקשה, הגע בעצמך שאחד בתוך החנות ורוצה לקנות מוצר שהוא רחוק ממנו, ורואה את עגלת הקניות של חברו מלאה בכל טוב, אם נאמר שמוותר לו לקחת את המוצר מהעגלה שהרי מוצר זה עדיין שייך לחנות, או אולי יש בזה רק דין עני המהפך בחררה ואין בזה איסור דאורייתא של גזל. ועוד שאלה יותר מצויה, האם נאמר **שאסור לאדם לאכול (או לתת לילדיו לאכול) מוצרים בתוך החנות טרם זמן התשלום**, ואף יש בזה איסור דאורייתא של גזל, שהרי לא שילם עבור מוצרים אלו עדיין. קשה מאוד לומר כן מאחר שהדבר ברור שאין בעל החנות מקפיד אם יאכלו את המוצרים בתוך החנות רק מה שמעניין אותו הוא התשלום הסופי בקופה. וא"כ לכא' אפשר לומר שזמן הקנייה הוא באמת בשעת ההגבהה של המוצר, אלא שהוא מכירה **בתנאי** שישלם בקופה. דהיינו שבאמת המוצר הוא כבר שלו אלא שצריך הוא לקיים תנאי דהיינו לשלם. אבל יותר נראה (וכן הסכימו גדולי ההוראה) שהמוצר אינו נקנה ללקוח רק בשעת התשלום, אלא שבעל החנות מסכים לו לאכול ולעשות מה שירצה במוצרים שלו בתנאי שישלם, ונמצא שבאמת המוצר אינו של הלקוח עד שעת התשלום. ומש"ה מותר לאכול ולתת לילדים לאכול בתוך הצרכייה ואין בזה חשש איסור כיון שבסוף הקנייה משלם, אבל ברור הדבר שגם אם אינו אסור דאורייתא יש בזה משום 'ואהבת לרעך כמוך' במי שלוקח את המוצרים שבתוך עגלת חברו במקום לכת ולקחת לעצמו, וגם במקום שאין יותר מהמוצר הזה בחנות בוודאי שאסור לעשות כן.

ובהיות שהדבר כן נראה שאין לאדם לומר 'זה לכבוד השבת' בשעה שמגביה את החפץ ומניח בעגלה, שהרי מוצר זה אינו שלו והוא אינו אלא כשומר את המוצר (ומסתמא שומר שכן, בהאי הנאה שיש לו אפשרות לקנות את המוצר א"כ לעצמו) עד שיגיע לקופה ואז ישלם עבורו ויהיה שלו. וא"כ איך יאמר 'הרי זה לכבוד שבת' על דבר שלא שייך אליו, הרי כל עניין לומר כן הוא כדי שהדיבור יפעל בקדושה ויקיים ע"י' 'הכינו את אשר יביאו' כמ"ש האר"י, ואדם שייאמר כן על חפץ של חברו אין הדיבור פועל כלום שהרי אין לו שייכות לחפץ זה, ורמוז לדבר 'אין אדם אוסר דבר שאינו שלו' (שו"ע י"ד סי' רצו סעיף ד').

אמנם יש לומר שאין זה דומה לאומר כן על חפץ של חברו, שהרי כאן בעל החנות מניח את המוצרים במדף על מנת שבני אדם יקנו אותם ואין רצונו כלל לקחתם לעצמו, וא"כ אפשר לומר שבשעה שמגביהו יכול להטיל עליו קדושה ע"י דיבורו כיון שאין בעל החפץ מקפיד עליו.

אלא שיש לשאול לפי זה, שאם נאמר שחלה קדושה על החפץ גם לפני שאדם שילם עבורו, מה יהיה הדין באדם שלקח מוצר מחנות לשבת קודש ואמר 'הרי זה לכבוד שבת' ולאחר מכן, לפני התשלום, התחרט והחזיר את החפץ במדף, האם נאמר שמוצר זה יש לו יותר קדושה משאר המוצרים שבמדף או נאמר שמיד שמתחרט פקע קדושתו וחזר הדבר כלא היה.

הרב יצחק דן גרונברגר

יו"ר מכון האמת והשלום – יעוץ משפטי תורני ומשרד טו"ר - חבר בלשכת הטוענים הרבניים הארצי